

Berätta, så förstår du bättre!

Ett samtal med Siegfried Lenz om den nya boken, litteraturens nödvändighet och konsten att fiska lax

ZEIT: Din roman *En tyst minut* är din första kärlekshistoria. Du har aldrig skrivit en kärleksroman tidigare. Varför?

Siegfried Lenz: Kärlek har naturligtvis förekommit i mina romaner, men en kärlekshistoria som den här har jag sparat till ålderns höst. Jag menar inte att jag tidigare saknade erfarenhet eller att erfarenheter överhuvudtaget skulle vara nödvändiga för att skriva om det. Det är en kärlekshistoria *sui generis*, där jag lät mig ledas av tanken att man i verklig kärlek måste försaka något, till exempel oberoende, suveränitet. I *En tyst minut* förälskar sig en elev i en lärarinna. Det speciella problemet består alltså i att lärarinnas auktoritet måste bli ett problem för den älskande eleven. Hur den här auktoriteten som också han såg återfann sig i hans kärleks fångenskap – att visa detta var även svårt för den skrivande. Jag föreställde mig följande: Hur är det att förälska sig så djupt i en lärarinna? Vad händer då? I skolan, i vardagen?

ZEIT: Det finns en mening i boken som man aldrig har läst hos dig tidigare. »Jag smekte av henne baddräkten och hon lät det ske, hon hjälpte mig och vi älskade med varandra där i dynen under tallarna.« Det är det mest explicita som du skriver och samtidigt är det också tämligen kyskt.

Lenz: Vad som sker i detalj, vet vi ju alla. Måste man skriva det? All litteratur har något inbjudande för läsaren. Jag appellerar till läsarens erfarenhet och bjuder in henne att jämföra sin erfarenhet med det som jag berättar i den här historien.

ZEIT: Ville du också visa att sexualitet inte behöver skildras?

Lenz: Absolut inte. Det finns så många lysande skildring av sexualitet i litteraturen – Henry Miller till exempel – så att man inte själv behöver tillägga något.

ZEIT: När man läser *En tyst minut* kan man få för sig att du försöker skapa en motbild till pornografin i nutiden.

Lenz: Ja, just det, det vore väl verkligen något. Jag tror, att för en gammal författare så finns det ingenting som känns mer otillfredsställande än ett programmatiskt förhållningssätt.

ZEIT: Åter igen berättar du ur en ung mans perspektiv. Det gör du ofta i dina böcker.

Lenz: Jag valde en ung man – precis som i andra böcker, *Tysktimmen* till exempel – eftersom berättandet för mig är samma sak som att lära sig att leva. Jag försöker förstå den snårskog som vi kallar för livet. Att berätta är att befria sig själv. Berätta, så förstår du det bättre! Det är därför som jag delegerar berättandet till en ung människa som hittar sig själv och lär sig att leva genom att berätta.

ZEIT: Är ungdomen – enligt din egen erfarenhet – den mest sensibla fasen i en människas liv?

Lenz: Det som vi lär oss när vi är unga, det påverkar oss inte bara lite grann, utan det påverkar allt. Att berätta är för mig en möjlighet att förstå bestämda prövningar, bestämda upplevelser. Det handlar inte om att göra bokslut, utan om att kunna genomskåda det. Det är ju trots allt jag, den gamle författaren, som berättar genom en ung man. Det som åligger mig är att försätta mig i den här unge mannens situation. Jag är den som berättar – och låter samtidigt en annan berätta.

ZEIT: Är det lättare för dig att sätta dig in i hur en ung man tänker än till exempel en medelålders?

Lenz: Det har jag aldrig tänkt på. Det är möjligt, ja.

ZEIT: En femtioåring skulle kanske inte kunna ställa sådana existentiella frågor.

Lenz: Kanske. Som gammal författare så går det inte att undvika att minnas. Jag föreställer mig följande: Vad skulle ha hänt, om? Om du kunde få välja igen? Om du var tvungen att bestämma dig igen? Det har jag försökt att skildra i en del berättelser. Man är dömd till att välja, att hitta en lösning och man vet: Hur du än gör, så kommer det ändå alltid att vara otillräckligt. Och trots det, måste du göra det. Det är det som intresserar mig: människan i beslutskriser.

ZEIT: I *En tyst minut* går kärleken om intet. Misslyckandet är ett återkommande tema hos dig.

Lenz: Jag kommer hela tiden tillbaka till min mormor i Masurien. Hon var en fantastisk historieberättare. Hon tog alltid med mig till kyrkan när det var bröllop. Hon stod där, den här gamla kvinnan, fastklistrad av förväntan. Och när brudparet kom, strök hon mig över huvudet, pekade på de båda och sa: »Det där kommer inte att sluta lyckligt, pojk.« En emancipatorisk insikt, som jag då inte förundrades över. Först nu när jag är 80 förundras jag. »Det där kommer inte att sluta lyckligt, pojk.« Hon menade: *in the long run*. Vi bär ju alla på en skatt av erfarenheter som vi kan falla tillbaka på i bestämda kritiska situationer. Den här gången var det min tur.

ZEIT: Din mormor blev lämnad av sin man. Och samma sak var det för din mor. Temat med faderlöshet, ibland till och med föräldralösa pojkar, har alltid sysselsatt dig.

Lenz: Vad ska man berätta om som författare? Det finns inga möjligheter att se bortom sig själv. Vad du än skriver, så avslöjar du något om dig själv. Man kan inte skriva om andra utan att skriva om sig själv. Och då låter man även det som tynger dig mest, skymta fram.

ZEIT: Kunde du fortsätta att skriva efter att din fru dog?

Lenz: Min fru hann höra de första trettio, fyrtio sidorna av *En tyst minut*. Vi gjorde alltid så att jag läste för henne. Hon tyckte mycket om den. Sen dog hon. Jag försökte senare, två gånger, att fortsätta den här historien. Jag hade känslan av att den var en katastrof. Det gick så långt att jag fick för mig att fantasin hade lämnat mig. Men så, med tiden, ordnade det sig. En väninna har hjälpt mig oerhört mycket. Och så blev den bra till slut. Jag skulle vilja påstå att den här boken var det som räddade mig. Och nu har jag hört från en lärare att han redan nästa år ska använda den för specialarbeten på gymnasiet.

ZEIT: Det kan sluta illa när en författare blir skollektyr.

Lenz: Nej, absolut inte! När jag senast var på sjukhuset sa läkaren: Vilken ära det är att få trycka din hand. Jag sa: Herregud, så blir man bara hälsad av döden högst personligen! Du måste berätta om varför du känner så. Han: Jag skrev mitt specialarbete om dig på gymnasiet. Jag: Och? Han sa: Underbart! Där ser ni vad man kan få uppleva när man blir gammal.

ZEIT: Kan en författare egentligen sluta att vara författare – som en murare som inte längre är murare när han är klar?

Lenz: Antingen är man författare – eller så är man det inte. Om man är en, så slutar man aldrig att skriva. Inte heller då när man inte har en kulspetspenna i handen. Till och med kvaliteten på förnimmelser är annorlunda. Vi författare är i mycket högre grad utsatta för passiv förnimmelse.

ZEIT: När du då tar en promenad på stranden, så är du inte bara ute och går utan du tar in varje landskapsvy, varje bränning som en litterär berättelse?

Lenz: Nej, riktigt så långt har jag inte kommit i tillvaron, att jag ser på allt utifrån vilka möjligheter det har för det som jag gör vid skrivbordet. Men man har ett slags konserverande delaktighet. Annat efterforskar man mer medvetet. När jag skrev *Tysktimmen* och försökte föreställa mig hur molnen bildades vid Schleswig-Holsteins västkust, tyckte jag inte att min fantasi räckte till. Jag åkte flera gånger till Seebüll, där Nolde levde och målade sina tunga molninformationer, och plockade ner dem själv från verkligheten.

ZEIT: Varför utspelar sig nästan alla dina berättelser på landet, i provinsen?

Lenz: Jag har varit i många städer i världen och har upptäckt att det som uppfyller oss, som styr oss, alltid ligger i kanten. Centrum ligger alltid vid kanten. Det är vid kanten som en olycka inträffar, ett hjärta krossas, provningar sker, vilket kan tvinga en människa att ge upp, att kasta sina förhoppningar och önskningar överbord.

ZEIT: Har storstaden aldrig lockat dig?

Lenz: Nej, nej, nej. Jag kommer från de masuriska träskan, mina herrar. Och där var horisonten väldigt låg. Allt var överblickbart, gripbart. Och det räckte för mig.

ZEIT: En gång drunknade du nästan i träskan ...

Lenz: ...Ja, i lilla Lycksjön. Därför har jag nog också ett speciellt förhållande till vatten.

ZEIT: Har du haft bestämda ritualer under alla dina år som författare. Till exempel bestämda arbetstider?

Lenz: Ja, men inte så noga som Thomas Mann. Morgonen, förmiddagen är min bästa tid. När det går, så blir det ungefär fyra timmar. På eftermiddagen kommer ibland *the second wind*. På natten jobbar jag aldrig.

ZEIT: Vad behöver du mer?

Lenz: Lite te och min pipa.

ZEIT: Gör du anteckningar i förväg, dispositioner, har du ett kartotek?

Lenz: Jag börjar med ett par begrepp och nyckelord, så att jag inte ska glömma bort dem senare. Men jag har inget kartotek, inga stora grafiska utkast, inte ens när jag skrev *Förhistorien* eller *Tysktimmen*.

ZEIT: Innebär det att du har en stor tilltro till skrivprocessen?

Lenz: Jag vet hur det ska sluta. Men mycket ger sig medan man skriver, ibland gör jag också drastiska korrigeringar. I skrivbordslådan har jag en packe texter som jag har strukit helt.

ZEIT: Och vad börjar du med?

Lenz: Avsikten att bevisa något. Man vill ju bevisa något med allt som man skriver. Den här avsikten kräver att man har argument och motiv. Det ger sig ibland medan man skriver. Men inte alltid.

ZEIT: Hur ofta måste du undvika meningar som du skrev redan för tio, tjugo eller till och med femtio år sedan?

Lenz: Jag läser aldrig mina böcker en andra gång. Jag provade en gång och hade intrycket av att det var en otillbörlig akt. Jag blev överraskad av känslan av att vilja skriva om alltihop när jag läste för andra gången. Jag märkte nämligen: Idag är du mycket äldre, idag är du betydligt bättre förberedd för den konflikt som boken handlar om. Och då, som den masurier som jag är, sa jag till mig själv: »Kom ner på jorden, pojke. Det här motsvarar de möjligheter som du hade den gången att känna så här och uttrycka dig så här. Du måste vara nöjd med det som du lyckades skriva när du var 24 eller 26.« Jag vill inte med högmod se ner på den som jag en gång var.

ZEIT: Du har med andra ord aldrig ändrat något i efterhand?

Lenz: Nej. Aldrig. Det är som det är.

ZEIT: Skriver du dagbok?

Lenz: Nej. Jag har bara skrivit dagbok en gång. Jag var inbjuden till Amerika. Jag fick träffa vem jag ville, jag fick lära känna vem jag ville. Då skrev jag dagbok för min fru, för att kunna berätta om den här, för mig, oförglömliga amerikaresan. Det var också en politiskt intressant, spännande tid, eftersom Krustjov precis hade riktat raketerna på Kuba mot USA.

ZEIT: Du var mycket politiskt engagerad på den tiden. Du var med i valkampanjen för socialdemokraterna i Tyskland, tillsammans med Günter Grass. Du var vän med Willy Brandt (1913-1992). Du är fortfarande vän med Helmut Schmidt. Ligger socialdemokraternas öde dig varmt om hjärtat?

Lenz: Självklart. Det är med sorg jag noterar var socialdemokraterna nu befinner sig på grund av den inre konflikten. Men att ännu en gång hålla valtal som jag förr gjorde med glädje? Att skiljas från skrivbordet var lätt eftersom de människor, som jag trodde på politiskt sett, var

beredda att sysselsätta sig med invändningar och diskutera förslag. Och jag kunde argumentera inför väljarna varför jag litade på Willy Brandt och Helmut Schmidt. Men nu är jag kommen till åren.

ZEIT: Är det bara åldern som det handlar om? Eller beror det också på politikerna?

Lenz: Det också. Eftersom de inte är eniga om vad som måste göras. Det kan man se varje dag.

ZEIT: 1970 åkte du med Willy Brandt till Warszawa och såg när han föll på knä, en scen som numera blivit historisk. Hur såg du på det?

Lenz: Jag var rörd. Jag var djupt rörd. Och tänkte: Herregud, en politiker med den här bakgrunden erkänner plötsligt något som inte han själv, men väl hans landsmän är ansvariga för.

ZEIT: Du argumenterade för att erkänna Oder-Neiße-gränsen, det vill säga för fred med Polen. Det är nästan bortglömt vilken vrede som du tilldrog dig därigenom, också från dina läsare.

Lenz: Ja, man kastade in mina böcker i trädgården. Jag förutsåg den här vreden. Trots det så måste man säga vissa saker.

ZEIT: Du har blivit inbjuden av din hemstad Lyck, som idag ligger i Polen, men du åkte aldrig dit.

Lenz: Det är ett biografiskt avslutat kapitel. Jag är inte vemodig och absolut inte sentimental. Nu bor där människor som ibland måste frukta att deras existens endast är en tillfällig existens, och att de inte kan känna sig säkra på om de eventuellt blir flyktingar på nytt på grund av någon överenskommelse mellan de med mer makt.

ZEIT: Inget vemod – eller vill du bara hålla dig borta från vemodet?

Lenz: Nej. Jag menar vemod som ett emotionellt argument i följande betydelse när man säger: Jösses, här lekte du som barn, måste det verkligen vara förbi för alltid? Och här ramlade du ner i sjön, här fiskade du, här fångade du en gädda. Detta minnesvemod känner jag inte. Det är förbi. Hamburg är mitt tema och min hemstad.

ZEIT: Efter nästan sextio år som författare: Vilken är din bästa bok?

Lenz: Den som jag arbetar med för tillfället. Eftersom den är den svåraste, eftersom den inte är färdig, eftersom den vållar mig huvudbry – och eftersom den ger mig hopp.

ZEIT: Då frågar vi istället vilken som är din näst bästa bok.

Lenz: *En tyst minut*. Eftersom jag fortfarande väntar på allmänhetens reaktioner.

ZEIT: Vilken är din viktigaste utmärkelse?

Lenz: När jag utsågs till »Hedersslussvakt i Alster-slussvakternas förbund« i Hamburg.

ZEIT: Vilken är den största besvikelse som du har upplevt i offentligheten?

Lenz: Vi som skriver lämnar ju ut något om oss själva. Och den som lämnar ut något om sig själv måste vara beredd på invändningar och kunna hantera dessa, speciellt om man gör det vid en opassande tidpunkt, en opassande tidpunkt i läsarens liv. Den största besvikelsen? Kanske när man i recensioner av *Tysktimmen* menade att för mycket går förlorat i beskrivningarna.

ZEIT: Vad är din högsta önskan?

Lenz: Då måste jag svara med en historia. Jag var hos frisören en gång. Jag väntade och tog upp en av tidningarna som låg där; en fisketidning. På flera sidor fanns en liten, skäggig man som visade upp allt större laxar. Känner du till den rättskaffens och trohjärtade triumfen hos en lycklig fiskare? Laxar som nästan var lika stora som han. Herregud, tänkte jag, en sån lax, det vore nåt. Då öppnades dörren – jag kunde inte tro mina ögon: Den man som jag precis hade sett med fyrakilos-, sexkilos-, tiokiloslaxar, stod framför mig. Jag frågade honom: Är det här du? Han svarade: Åk aldrig till Alaska! Jag sa: Varför inte till Alaska? Han sa: Där nappar laxen oavbrutet. Du kastar i – och direkt nappar det. I Yukonfloden nappar laxen oavbrutet. Åk aldrig dit. Jag sa: Jo. Jag vill bara en endast gång fånga en fyrakiloslax, sen åker jag hem direkt. Det är min högsta önskan.

Samtalet leddes av **Ulrich Greiner** och **Henning Sußebach**

Intervjun publicerades i tidningen Die Zeit, den 5 augusti 2008, nr 20.

Översättning av Johan Thorén